

RIISTAN MONET NIMET

Kansakoulua käyneet muistavat, kuinka aapisissa ja lukukirjoissa kerrottiin eläimistä, joista valtaosa nykyisin alle viisikymppisistä ei ole koskaan kuullutkaan. Kyse ei kuitenkaan ollut esihistoriallisista lajeista, vaan monista eläimistä käytettiin niiden vanhaa nimeä, toisionimeä tai lepyttelynimeä.

Eläinten nimimuutokset eivät ole pelkkään viime aikojen keksintöä, yli puolet suomenkielisistä eläinten nimistä on muutettu 1900-luvulla.

Toisionimet

Toisionimi tarkoittaa samasta lajista käytettyä toista nimeä, jota käytetään yleisesti tai on käytetty yleisesti. Jotkut toisionimet ovat niin vakiintuneita, että lähes jokainen ymmärtää, mistä eläinlajista on kysymys. Monasti toisionimi on eläimen vanha nimi. Niinpä sinisorsaa kutsutaan nykyisinkin yleisesti *heinäsorsaksi*, pyytä *metsäpyyksi* ja ja telkkää *sothaksi*. *Hukka* tiedetään sudeksi, *kontio* karhuksi ja *peltojänis* rusakoksi.

Millään muulla suomalaisella riistaeläimellä ei ole ollut yhtä paljon lempi-, hellyttely- ja toisionimiä kuin karhulla. (Kuva: Heikki Mikkola)

ta poimitaan joitakin nykyisin harvinaisia nimityksiä, monelle tuottaa vaikeuksia selvittää itselleen, mistä eläimestä on kysymys. Muistan esimerkiksi alakoulun oppikirjasta kertomuksen Portimo-Oskarista. Kun opettaja kertoi, että *portimo* on eläin, luokallinen oppilaita yritti arvuutella, mistä lajista oli kysymys. Asia selvisi, kun opettaja haki kokoelmahuoneesta täytetyn karpän. Portimo on siis karpän vanha nimi.

Entäpä mitä olivat *tuhkuri*, *lahokas* ja *kamppi*? Paljoakaan ei taida auttaa toteamus, että tuhkuria kutsuttiin myös *mankiksi*, *kamppia osmaksi* ja *korttoksi*. Poistettakoon epätietoisuus ja kerrottakoon, että tuhkuri ja manki olivat vesikon toisionimiä, lahokas oli hilleri ja osma, kortto sekä kamppi tarkoittivat ahmaa.

Lintujen toisionimiä ovat muun muassa metson *metto*, vanhan koirasmetson ukko-

metso tai *homenokka* ja naarasmetson *kopello*. Helposti ymmärrettäviä toisionimiä ovat teeren *tetri*, kiirunan *tunturirikko* ja fasaanikoiraan *kultakukko*.

Ulkonäkö- tai käyttäytymisperusteiset nimitykset

Montaa riistaeläintä on kutsuttu nimellä, joka on liittynyt niiden ulkonäköön tai käyttäytymiseen. Nämä nimet ovat lähes poikkeuksetta sellaisia, jotka eivät koskaan ole olleet virallisluontoisia, mutta niitä on käytetty niin puhekielessä kuin vapaamuotoisessa teksti-ilmaisissa runsaasti.

Tällaisia nimityksiä ovat esimerkiksi vesikosta käytetty *pikkusaukko*, muistuttaahan uiva vesikko jossain määrin saukkoa. Näädän keltainen rinta on ollut lähtökohta *kultarinta*- ja *kultakurkku*-nimityksille. Majavaa kut-

Kiirunaa on kutsuttu myös tunturirikoksi ja ohjasriekoksi. Ohjasriekko-nimitys tulee siitä, että kiirunan mustat silmäjuovat näyttävät hätäisesti katsoen ohjaksilta. Tunturirikko-nimitys taas juontaa juurensa kiirunoiden tapaan viihtyä tuntureiden yläosissa.

Magnus von Wrightin litografiassa on kuvattu kaksi kiirunaa, toinen kesäpuvussa ja toinen talvipuvussa. Svenska Jägarförbundet Nya Tidskrift 1867.

Teertä on kutsuttu muun muassa teträksi, terriksi ja koirasta myös lyrrapyrstöksi. (Kuva: Heikki Mikkola)

sutaan usein vieläkin eräkirjallisuudessa *taltta-hampaaksi*. Syy on ilmeisen selvä, kun katselee majavan aikaansannoksia asuinpuronsa vieruspuissa. Epäselväksi ei myöskään jää, mitä lajia tarkoitetaan puhuttaessa lättähännästä. Majavahan sekin.

Ja kun joku kertoo ampuneensa *lyrrapyrstön*, jokainen metsästäjä tietää, että saaliina on ollut koirasteeri. *Ohjasriekko* on kiiruna. Nimitys johtuu siitä, että mustat silmäjuovat ovat pitemmät kuin riekolla ja tuovat vähän mielikuvitusta käyttäen mieleen ohjaket. *Harmaahanhi* on luonnollisesti merihanhi ja *meriteeri* mustalintu. Sorsalintuja tarkkaileva ymmärtää aivan varmasti, miksi lapasorsaa kutsutaan *lusikkanokaksi*, onhan sen nokka kuin jälkiruokalusikka.

Ilvestä kutsutaan monasti metsäkissaksi. Metsäkissa on kuitenkin eurooppalainen luonnonvarainen kissalaji, joka elää Keski-Euroopan vuoristoseuduilla, Espanjassa, Skotlannissa, Itä-Ranskassa, Kaukasuksella ja Italian niemimaalla. Kaikkialla tämä pahana pienriistariesana pidetty laji on harvinaistunut. Luxemburgissa otetussa kuvassa eräneuvos Olavi Joensuu täytetyn metsäkissan kanssa. Metsäkissa on myös norjalainen kesykissarotu. (Kuva: Juha K. Kairikko)

Supikoiran naama muistuttaa pesukarhun (eli supin) naamaa. Lajit eivät kuitenkaan ole edes kaukaista sukua keskenään.

Supikoiraa kutsutaan yleisesti supiksi. Tämä lyhyt nimi on täydellisen virheellinen, sillä supi on Pohjois-Amerikasta lähtöisin oleva puolikarhuihin kuuluva eläin, jonka toinen nimi on pesukarhu.

Laji runsastuu jatkuvasti Manner-Euroopassa, jonne lajin yksilöitä toivat lemmikeikseen Vanhalla mantereella palvelleet amerikkalaiset sotilaat. Pesukarhuja on sittemmin hankittu lemmikiksi myös perheisiin. Luontoon karanneiden yksilöiden jälkeläiset alkavat olla paikoin jo ongelma monelle alkuperäislajille. Kuvassa pesukarhu eli supi.

Ensimmäisten sanakirjojen riistanimityksiä

Todellisia tiedon aarreaikkoja ovat vanhat sanakirjat. Nykyisin noista opuksia kutsuttiin tietosanakirjoiksi erotukseksi varsinaisista sanakirjoista, joissa kerrotaan pelkästään se, mitä joku sana on toisella kielellä. Vanhimmissa sanakirjoissa sen sijaan selvitettiin sanojen ja käsitteiden tarkoitusta ja synonyymejä.

Pappismies ja luonnontieteilijä Christfried Canander keräsi 20 vuotta aineistoa sanakirjaansa, joka valmistuttuaan käsitti 35 000 hakusanaa. Kirja ilmestyi omakustanteena *Nytt finsk Lexikon* -nimisenä vuonna 1787. Tässä Pohjois-Pohjanmaalla syntyneen ja vaikuttaneen kirkkoherran opuksessa mainitaan suden synonyymeiksi tai nimityksiksi seuraavat:

kouko, ajan takainen, vähempi juoxiain, willahändä, paskahändä, rietta, kouki, koukoi, paskolinen, pidä händä, metzän roiska, häntti, hänttiö, haukka, joikki, tjekko-Carel, alvingainen, waak, aidan taane, Metsingäinen, pjeningäinen, mettän eläwä, metzän pehu, händ heikki, hako maijja, pask silm, loikk händ, mehko, pörri.

Karhun synonyymeiksi tai nimittelyiksi Canander kertoo seuraavat:

Jumalan vilja, isombi, Kondio, Leilipää, mjes, Metzä, Metzäläinen, Metzän wilja, Peto, Kämnenen imiä, Mesikämnen, elandeso, Isokullanen, Kändö.

Cananderia paljon tunnetumpi sanakirjantekijä oli Elias Lönnrot, jonka *Suomalais-Ruotsalaisessa Sanakirjassa* (1880) todetaan sutta kutsuttavan nimillä:

loeki, lukei, hurtta, häntti, hännikäs, juokesija.

Alkuperämaan mukaan

Suomeen, etenkin Kannakselle, tuotiin aikoinaan rusakoita Venäjältä. Myöhemmin niitä tuotiin lännemmäksikin. Mitä ilmeisimmin rusakko olisi levittäytynyt maahamme aikaan laajasti luontaisestikin, mutta noiden venäläistuontien jälkeen rusakkoa ryhdyttiin kutsumaan ryssänjänikseksi. Aika ihmeellistä on, että niinkin myöhään kuin 1990-luvulla ilmestyneessä opaskirjassa mainitaan yhtenä luonnossamme tavtavista eläimistä rusakko eli *ryssänjänis*. Nimitys ei kuitenkaan koskaan aiheuttanut ulkopoliittisia ongelmia. Ruotsissa rusakkoa on kutsuttu myös nimellä *tyskhare* (saksanjänis), koska näitä peltöjen jäniksiä tuotiin aikoinaan kuningaskuntaan Saksasta.

Venäjältä ja Tanskasta tuotiin aikoinaan Suomeen myös peltopyyitä. Niillä seuduilla, jonne näitä lintuja tuotiin Venäjältä, lajia kutsuttiin *ryssänpyyksi*. Seuduilla, jonne peltopyyitä tuotiin Tanskasta, niitä kutsuttiin *tanskanpyyksi*. Tuotiin näitä lintuja Balkaniltakin, mistä tulee kutsumanimi *turkinpyy*.

Suomesta metsästettiin majavakanta loppuun 1800-luvulla. Muistitiedon mukaan viimeinen yksilö ammuttiin Sallan Eniönjoella vuonna 1868. Vuonna 1933 maahamme